

Varhaník, Jiří

K otázce francouzského importu hradní architektury

Archaeologia historica. 2003, vol. 28, iss. [1], pp. 343-346

ISBN 80-7275-043-7

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140523>

Access Date: 28. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

C.

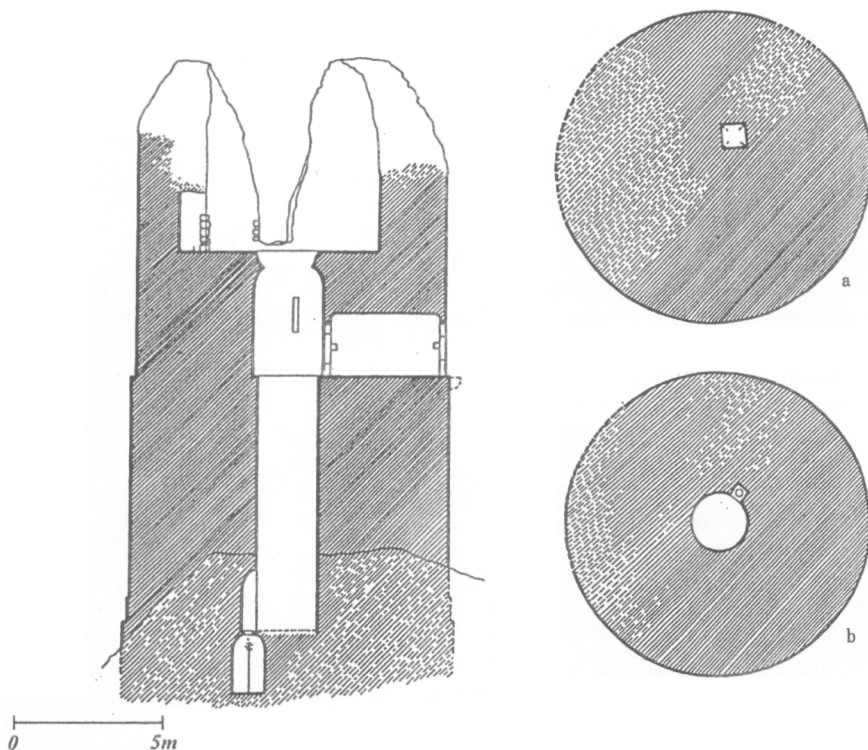
VÝZKUM
OPEVNĚNÝCH SÍDEL

K otázce francouzského importu hradní architektury

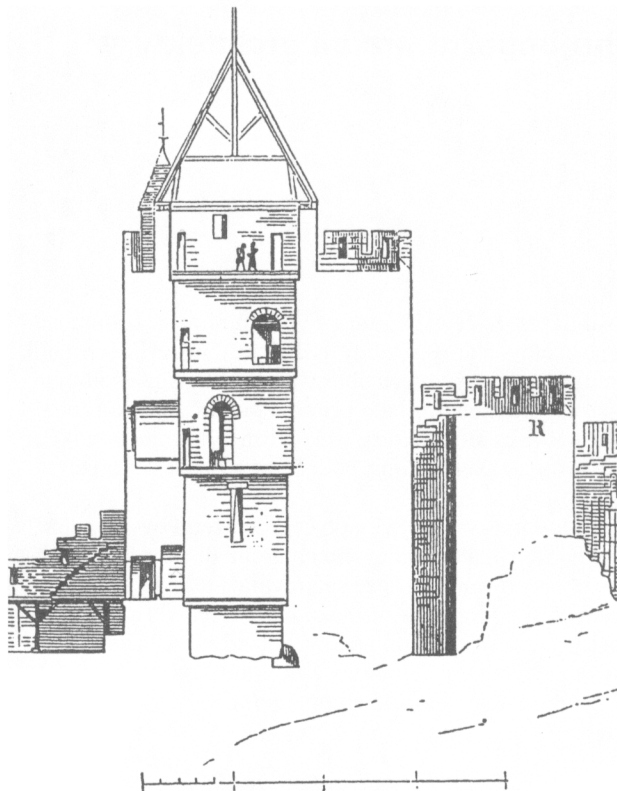
JIŘÍ VARHANÍK

V domácí literatuře se vyskytoval názor, že česká kultura a v jejím rámci i kultura stavební během své existence vynikla na světovou úroveň tehdy, pokud se jí podařilo vymanit z převládajícího vlivu sousedních německých jazykových oblastí a seznamovat se s novými slohovými trendy nikoli pouze jejich prostřednictvím, ale přímo z pokročilejšího románského prostředí. V rámci vrcholně středověké architektury ovšem tím bylo míněno takřka bezvýhradně prostředí francouzské, zatímco eventuálním podnětům z italského prostředí nebyl přikládán valný význam.

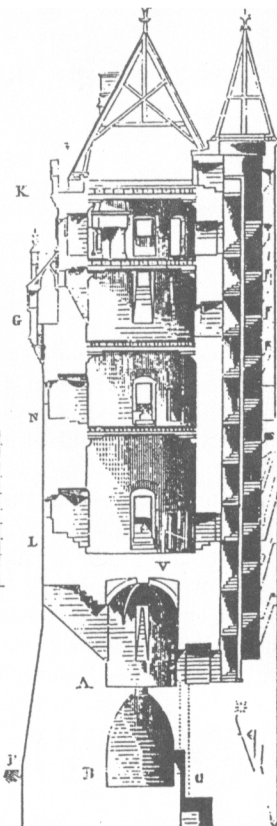
V oblasti hradní architektury případný francouzský vliv do českých zemí bývá bohužel poměřován na základě jednostranných kritérií, a to především na určité dispoziční podobnosti s kastelovým schématem. Jeho ohlasy bývají dokonce spatřovány i tam, kdy samotná stavba byla zcela jiného typu a určité vnější podobnosti se znaky kastelu nabyla až podstatně později svým dalším postupným vývojem. V důsledku takového zjednodušeného pohledu pak samotná existence válcových či zaoblených tvarů v stavebním organismu hradu může dokonce vést k neopodstatněným projevům euforie, pramenícím ze zjištění dokladů domnělého francouzského importu.

Obr. 1. Kaltenštejn, řez válcovou věží, vpravo půdorys věže v úrovni jímky (a) a v úrovni přízemí (b). Podle P. Kouřila-D. Prixe-M. Wihody, měřítko upraveno.

Obr. 2. La Roche-Guyon, řez břitovou věží. Rekonstrukce Violleta-le-Duc.

Obr. 3. Pierrefonds, řez jednou z válcových věží podle Violleta-le-Duc.

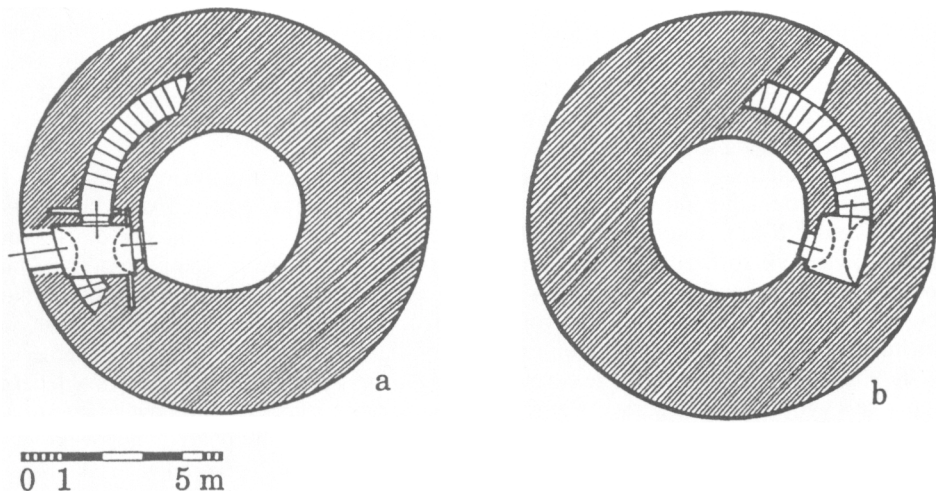
Naproti tomu daleko méně časté, ale pro poznání domácí historické architektury zajisté podstatně zajímavější jsou případy, kdy byly na středověkých stavbách v domácím prostředí zaznamenány a dokumentovány relativně neobvyklé prvky, aniž byla jejich původu věnována bližší pozornost. Někdy samozřejmě může jít o jevy, které se vzácně vyskytují v důsledku neúplného dochování středověké architektury, avšak není vyloučen ani výskyt detailů, které byly zřejmě ojedinělé již v době svého vzniku.

V nové syntéze pojednávající o hradech v českém Slezsku je věnována bližší pozornost neobvyklému objevu na dně interiéru bergfritu biskupského hradu Kaltenštejna. Autoři k nálezům v poměrně mohutné válcové věži o průměru 10,6 m uvádějí:

„Ve vnitřním plášti na jihozápadní straně se objevil 1,6 m vysoký, 0,6 m široký a 0,49 m hluboký výklenek s půlvalenou klenbičkou – nikou; jeho dno bylo překryto mohutným plochým kamenem. Po jeho odstranění se ukázal kruhový otvor vedoucí do podzemního, ve skále vylámaného prostoru – jakési čtyřhranné nakoso postavené a klášterní klenbou sklenuté malé 2,05 m vysoké, pečlivě vyzděné místnosti rozměrů 88/86×85/89 cm; předpokládáme její tezaurační účel; analogický případ neznáme.“ (Kouřil–Prix–Wihoda 2000, 214)

Takovýto nevelký prostor, kombinovaný s drobnou nikou na obvodu spodního podlaží hradní věže a sahající pod úroveň jeho podlahy byl zatím u nás zaznamenán poprvé a je nesporným přínosem citované práce, že byl i měřicky dokumentován.

Náročněji vybavené věže se vyskytují především ve francouzské hradní architektuře. V poněkud jednodušší podobě se uplatňuje obdobné zařízení v suterénu známé břitové věže hradu La Roche-Guyon (Viollet-le-Duc b.d. I, 414). Z kontaminace okolního zdiva solí byl usuzováno, že tato jámka sloužila k uchovávání nasoleného masa. Poměrně nízká a stálá teplota v takto zahloubeném objektu by mohla takovému využití nasvědčovat, neboť se jeví jako oprávněný předpoklad, že suterény věží bývaly jako zásobárny využívány.

Obr. 4. Žulová, půdorys věže hradu Frýdberka v úrovni vstupu (a) a horní části schodiště v síle zdiva s okénkem (b). Podle P. Kouřila–D. Prixe–M. Wihody.

U poněkud mladších staveb se obdobná zařízení vyskytují v poněkud složitější formě, která však nepřipouští pochyb o svém poslání. Některé věže francouzských hradů mají spodní podlaží vybavené latrínami (Mesqui 1997, 307). Jedna z válcových věží hradu Pierrefonds ze konce 14. století, jejíž suterén sloužil jako vězení, má rovněž na obvodu jeho interiéru drobnou niku, obsahující kamenné sedátko s otvorem do níže ležící nevelké, v masivu základového zdiva věže vynechané jímky (Viollet-le-Duc b.d., II, 116). V tomto případě tedy šlo zcela zjevně o sociální zařízení, jež nezanedbatelným způsobem přispívalo k vyššímu komfortu nedobrovolných obyvatel těchto prostor v případě, že byly využívány jako vězení.

Z publikované dokumentace pozoruhodného nálezu ve věži slezského hradu Kaltenštejna lze tedy celkem jednoznačně usuzovat, že šlo o zařízení se stejným posláním, posouvající vybavení zdejšího suterénu výrazně nad obvyklý středoevropský standard. Sotva může být pochyb o tom, že jde o izolovaný prvek francouzské provenience, který dospěl až do střední Evropy. Za současného stavu poznání středoevropské fortifikační architektury lze jen odhadovat, že tento francouzský import byl zprostředkován přes mezilehlé německé země, neboť pro úvahu o eventuální účasti francouzských mistrů na stavbě hradu Kaltenštejna chybí jakékoli další indicie.

Důvodně lze předpokládat, že se však tento prvek objevil ve Slezsku v důsledku osobní zkušenosti mistra, který stavbu hradu, resp. věže, vedl a jíž mohl nabýt snad kdesi v zahraničí, kde se silněji uplatňoval vliv vyspělé francouzské produkce.

Naproti tomu zajisté není důvod ke spekulaci, že stavbu prováděli místní lidé na základě importovaných plánů. Pokud byly tehdy plány vůbec pořizovány, což lze předpokládat jen u těch nejnáročnějších staveb, měly víceméně schematický charakter a sotva zacházely do takovýchto podrobností.

Významná je skutečnost, že zjištěný objev ve věži hradu Kaltenštejna, který lze považovat za doklad francouzského importu, není ve Slezsku z tohoto hlediska zcela ojedinělý.

V této souvislosti je totiž mimořádně pozoruhodné utváření nevelkého okénka, osvětlujícího schodiště v síle zdiva válcové věže jiného slezského hradu, a to v Žulové, neboli Frýdberka (Varhaník 1998, pozn. 10; Kouřil–Prix–Wihoda 2000, 103). Jeho okenní lavice strmě stoupá směrem ven, ačkoli okénko ústí vysoko nad úpatím věže. S výjimkou suterénních prostor, jejichž osvětlovací a větrací otvory se musely otvírat nad úrovní terénu, se u nás takto utvářená okénka nevyskytují. Lze soudit, že jde opět o import izolovaného prvku západoevropské fortifikační architektury, nejspíše rovněž francouzského původu.

Zde se poměrně záhy začaly rozlišovat otvory podle své funkce. Zatímco střílny pro mechanické zbraně se obvykle vyznačovaly parapetem skloněným směrem ven, aby bylo umožněno postřelování prostoru před opevněním, osvětlovací a větrací okénka, která nebyla určena aktivní obraně, se otvírala co nejvýše nad úroveň terénu a jejich okenní lavice naopak strmě klesala směrem dovnitř.

Po odevzdání tohoto příspěvku do tisku byl publikován nálezný výkres stop výklenku v síle zdíva se šachtou okrouhlého půdorysu v pozůstatcích zdíva válcové věže jihočeského hradu Velešína (Durdík 2002). Autor uvažuje o alternativní interpretaci nálezu jako převětu, stahovací jímky na vlhkost, zdroje vody a nakonec trezoru, k níž se přiklání. Tesauračnímu poslání však odporuje možný výskyt vlhkosti v nejnižší úrovni věže, což by ohrožovalo uchovávané cennosti. Naproti tomu dvojice trezorů, utvářených zcela odlišně, je umístěna v britové věži strakonického hradu ve vstupním podlaží ve značné výšce nad terémem.

T. Durdík považuje možnost, že šlo o jímku na fekálie, za nepravděpodobnou s ohledem na potíže s vybíráním a na zdravotně nežádoucí situování v interiéru. Středověku lze sotva přisuzovat takovouto hygienickou úzkostlivost. Mnohé prostory, hluboko do novověku využívané jako vězení, sociální zařízení postrádaly vůbec. Sloužilo-li přízemí věže jako vězení pouze příležitostně, mohla být tato zařízení považována nejen za dostačující, ale ve středoevropských poměrech za luxusní. Ostatně zatím ojedinělý záchodový rizalit pražského románského domu čp. 16/1 odpad neměl a postrádal jakýkoli otvor pro čištění (Dragoun-Škabrada-Tryml 1998).

Literatura

- DRAGOUN, Z.–ŠKABRADA, J.–TRYML, M., 1998: Zjištění záchodového rizalitu v románském domě čp. 16/1 na Starém Městě pražském, *Průzkumy památek*, 5/2, 77–81.
DURDÍK, T., 2002: Velká věž hradu Velešína, *Castellologia Bohemica* 8, 409–416.
KOUŘIL, P.–PRIX, D.–WIHODA, M., 2000: Hrady českého Slezska, Brno–Opava.
MESQUI, J., 1997: *Chateau forts et fortifications en France*, Paris.
VARHANÍK, J., 1998: Pozdně románské komorové střílny hradu Landštejna, *Průzkumy památek* II, 82–86.
VIOUET-LE-DUC, E., b.d.: *Encyclopédie médiévale* I, II.

Zusammenfassung

Zur Frage des französischen Imports der Burgarchitektur

Einige Burgen in den böhmischen Ländern hält man in der Literatur nur aufgrund der äußeren Ähnlichkeit für einen Beweis des direkten französischen Imports der französischen Fortifikationsarchitektur. Dagegen passiert es manchmal, daß man bemerkenswerte Details dieser mittelalterlichen Bauten notiert hat, deren Provenienz nicht erforscht wurde.

Auf dem Bergfritsboden der schlesischen Burg Kaltenstein wurde in der Umfassungsmauer eine kleinere Nische festgestellt, unter dieser Nische liegt ein Behälter des quadratförmigen Grundrisses, der ganz in die Grundmauer des Turmes eingelassen wurde. Es ist kein Zweifel, daß es sich um eine soziale Einrichtung handelt, die sehr oft in niederen Stockwerken der Türme der französischen Burgen vorkommt. Unter Berücksichtigung der Umstände, daß keine andere Belege von einer Anwesenheit der französischen Meister beim Ausbau dieser bischöflichen Burg bekannt sind, kann man voraussetzen, daß es sich um ein Werk eines Meisters handelt, der mit einer solchen Ausstattung, die im Mitteleuropa ungewöhnlich war, in den Ländern, deren Architektur von der französischen Produktion bedeutend beeinflusst wurde, sich bekannt gemacht hat. Als ungewöhnliche Erscheinung kann man auch eine steil hinein fallende Fensterbank durch die die Treppe in der Mauerstärke der ehemaligen Burg Friedeberg (Žulová) beleuchtet wurde, bezeichnen. In diesem Fall handelt es sich um ähnliche Provenienz.

Abbildungen:

1. Kaltenstein, Schnitt durch den zylinderförmigen Turm, rechts Turmgrundriß im Niveau des Behälters (a) und im Niveau des Erdgeschosses (b). Nach P. Kouřil–D. Prix–M. Wihoda.
2. La Roche-Guyon, Schnitt durch den zylinderförmigen Turm mit Mauersporn. Rekonstruktion Viollet-le-Duc.
3. Pierrefonds, Schnitt durch einen Zylinderturm nach Viollet-le-Duc.
4. Žulová, Grundriß des Turms der Burg Friedeberg im Niveau des Eingangs (a) und des oberen Teils der Treppe in der Mauerstärke mit dem Fensterchen (b). Nach P. Kouřil–D. Prix–M. Wihoda.